TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 6, Sayı: 23, Aralık 2019, s. 17-28

Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Şırnak Üniversitesi, nurullahagitoglu@gmail.com

KÜLTÜREL BAĞLAM ÇERÇEVESİNDE SÖZLÜ KÜLTÜRÜN HADİSLERE ETKİSİ¹

Özet

Canlı muhataplar değil de dolaylı muhatapları olan yazı dilinin aksine konuşma dilinin canlı ve aktif bir muhatap kitlesi olduğu bilinmektedir. Yazı diline normatif dil kuralları rehberlik ederken konuşma diline muhatapların durum ve seviyesi yön vermektedir. Bu yönüyle sözlü kültürün önemi ve etkisi daha iyi anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber (sas), hadislerini kaleme almadığı ve yazdırmadığı gibi yazı dili de kullanmamıştır. Canlı konuşma diline müracaat etmeyi tercih etmiştir. Zira Kur'an ile birlikte yazılı kültüre alışan Araplarda, sözlü kültürün kıymeti daha fazladır. Günlük dil değil de genelde yüksek dil kullanan Hz. Peygamber'in, yazı dili değil de konuşma dilini tercih etmesi, fakat günlük dilden de tamamen soyutlanmaması dikkat çekmektedir. İfadelerin doğru anlaşılması ve isabetli yorumlanması için bağlamın rolü ve önemi bilinen bir husustur. Bu durum hadislerin anlaşılması için de geçerlidir. Bağlamın çeşitleri içerisinde dış bağlamlardan sayılan kültürel bağlamın sözlü kültür ile ilişkisi de açıktır. Bu hususun, hadislerin anlaşılmasına etkisinin ele alınacağı çalışmamızda, örnek bazı hadis rivayetleri üzerinden önce tespit ve değerlendirme yapılacak, ardından konunun önemi vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sözlü Kültür, Hadis, Bağlam, Rivayet.

¹ Bu çalışma, daha önce yazar tarafından, Uluslararası Dengbejlik Kültürü ve Dengbejler Sempozyumunda (19-20 Nisan 2019, Şırnak) sunulan tebliğin geliştirilmiş ve makale formatına getirilmiş halidir.

THE EFFECT OF ORAL CULTURE ON HADITH NARRATION IN THE CONTEXT OF CULTURAL CONTEXT

Abstract

It is known that the language of speech is a lively and active interlocutory audience, in contrast to the linguists who have indirect counterparts. The status and level of the interlocutors in the language of instruction are guided by the normative language rules. In this respect, the importance and effect of oral culture is better understood. The Prophet (sas) did not write and print the hadith, nor did he use the written language. He preferred to apply for vocabulary. Because the Arabs accustomed to written culture together with the Qur'an, oral culture is more valuable. The daily language, not the language generally uses high language. It is noteworthy that the prophet prefers not the language of speech but the language of speech. The role and importance of context is a well-known issue for accurate understanding and accurate interpretation of expressions. This also applies to the understanding of hadiths. In the context of the context, it is also clear that the cultural context, which is considered from external contexts, is related to oral culture. In this paper, the impact of this issue on the understanding of the hadiths will be examined and some of the hadith narrations will be determined and evaluated firstly and then the importance of the subject will be emphasized.

Keywords: Oral Culture, Hadith, Context, Narration.

GİRİŞ

Anlama, kelimelere bağlı olduğu için, kelimeleri aşan her şey de yine kelimeler vasıtasıyla anlamayı kendisine davet eder. Bundan dolayı anlam alanı salt sözcüklere ve telaffuzlara indirgenemez.² Ancak şu bir gerçektir ki, ister sözcükler ve telaffuzlar olsun isterse de sözcükleri ve telaffuzları aşan alan olsun, anlamının yazılı kültürle olduğu kadar sözlü kültürle de sıkı bir bağının olduğunu söylemek mümkündür.

Sözlü anlatım, yazı olmadan da var olur, zira her sözlü dil yazılı olmak zorunda değildir. Ancak yazının, sözlü anlatım olmadan varlığını sürdürmesi çok zordur.³ Canlı muhatapları olmayan ancak dolaylı muhatapları olan yazı dilinin aksine konuşma dilinin canlı ve aktif bir muhatap kitlesi olduğu bilinmektedir. Yazı diline normatif dil kuralları rehberlik ederken konuşma diline muhatapların durum ve seviyesi yön vermektedir.⁴

Sözlü kültürlerde bir fikri düşüncüyü koruyup hatırlama problemine, hafızaya yardımcı olan, ağızdan çıkmaya hazır düşünce biçimleri kullanarak yardımcı olunabilir.⁵ Bu yüzden sözlü

² Burhanettin Tatar, *Hermenötik*, (İstanbul: İnsan Yay., 2004), 46.

³ Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür -Sözün Teknolojileşmesi-*, Çev. Sema Postacıoğlu Banon, (İstanbul: Metis Yay., 2018), 20.

⁴ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, (Ankara: TDV Yay., 2000), 164.

⁵ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 49, 52.

TİDSAD

kültürlerde ezberlemeyi⁶ kolaylaştıracak, hafızada kalıcı hale getirecek biçim ve kalıplar hep önemli olmuştur. Bu açıdan sözlü kültürün, bir toplumun hayatini devam ettirme noktasındaki işlevi unutulmamalıdır.

Sözlü kültürde ezberleme kilit roldedir. Bu yüzden sözlü kültürleri ağır basan Araplar hafızaya çok önem vermişlerdir. Sözlü kültüre sahip olduklarından ilmin hafızalarda olduğunu satırlarda olmadığını söylemişlerdir. İlk dönemde vahyin nüzûl süreci devam ettiği için Müslümanların Kur'ân'a yönelmeleri, yoğunlaşmaları; eski kitaplarla meşgul olup Kur'ân'ı ihmal etmemeleri için hadislerin yazılmasının kısıtlanması yoluna gidildiği anlaşılmaktadır.⁷

Kur'ân'ın nâzil olduğu dönem büyük oranda sözlü kültürün hâkim olduğu ve buna bağlı olarak sözlü edebiyat ürünlerinin revaçta olduğu bir ortam olarak tasvir edilir. Tarihi veriler ve Kur'ân'ın anlatım özellikleri bunu destekler. Arap toplumunda hitabetin, şiirin hayatın belirleyici unsurları olması bunun açık göstergesidir.⁸

Sözlü kültüre karşı böyle bir bakış açısına sahip olan Araplar, Hz. Peygamber'in (sas) gönderildiği dönemde de bu özelliklerini korumuşlardır. Bu durum, o toplumda yaşayan ve onların dilini konuşan Hz. Peygamber'in îrâd ettiği hadislere de doğal olarak yansımıştır. Bu çalışmada sözlü kültürün hadislere etkisi kültürel bağlam çerçevesi içinde ele alınıp değerlendirilecektir. İlk olarak Hadislerin vürûd ortamında sözlü kültür konusuna değinilecek, ardından bir bağlam çeşidi olarak kültürel bağlam üzerinde durulacak ve en son sözlü kültürün hadislere etkisi bazı örnekler üzerinde ele alınacaktır.

1. Hadislerin Vürûd Ortamında Sözlü Kültür

Yazılı kültüre göre önemsiz sayılamayacak sözlü kültürün, düşünce ve fikirlerin şekillenmesi hususunda hep rolü olmuştur. Aslında hem yazılı hem de sözlü kültürün birbirini tamamlayan nitelikte olmaları gözden kaçırılmamalıdır.

Yazılı kültür ağızdan çıkan kelimelerin doğduğu daha geniş ve zengin bağlamdan soyutlanmıştır.⁹ Belki de sözlü kültürün anlama üzerinde müspet manada üstünlüğünün olduğu da söylenebilir.

Sözlü kültürün ağır bastığı toplumlarda bilginin korunması ve nakledilmesi büyük oranda hafıza ile sağlanmıştır.¹⁰ Günümüzde kayıt için yazıya verilen önemin benzeri sözlü geleneklerde hafızaya verilmiştir.¹¹ Sözlü gelenekle yoğrulmuş Arap toplumu çeşitli sosyal olayları, önemli günleri ve aralarında yaptıkları savaşları tafsilatlı bir şekilde ezberleyip birbirlerine nakledebilmekteydiler.¹²

⁶ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 75.

⁷ Muhammed Rıza Hadiri, "el-Hatîb el-Bağdâdî beyne's-ş-şifâhiyyeti ve'l-kitâbiyyeti min hılâli kitâbihi "Takvîdül-ilm", *Mecelletü Câmîati Dimaşk*, c. 29 Sayı: 3-4 (2013), 99-121, 101-102.

⁸ Süleyman Gezer, "Sözlü ve Yazılı Kültür Ayırımında Kur'ân", *İslami İlimler Dergisi*, Yıl: 3 Sayı 2 Güz (2008), 229-249, 249.

⁹ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 122.

¹⁰ Bkz.: Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 75.

¹¹ Bkz.: Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 116.

¹² Mahmud Şükrü el-Alûsî, *Buluğu'l- ereb fi ma'rifeti ahvali'l-'arab*, thk. Muhammed Behcet el-Eserî,

2. baskı, (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Trs.), 1: 38.

“İlim sadırlarda (ezberde) olandır, satırlarda olan değil”¹³ sözü Araplarda sözlü kültürün ne kadar önemsendiğini gösterir. Arapların dinleme ve ezbere verdikleri önemin; susmak, dinlemek, ezberlemek, akletmek ve yaymak şeklinde beş basamak şeklinde ele alınabileceğini belirten İbn Kuteybe (ö. 276/889)¹⁴ de bu noktaya vurgu yapmaktadır.

Yukarıda tasvir edildiği şekilde, sözlü bir geleneğe sahip Arap toplumunda Hz. Peygamber’in (sas) hadislerinin de büyük oranda ezberlenmek suretiyle nakledildiği bilinmektedir.

Bu bağlamda hadislerin ilk dönemde yazılması meselesine de kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Hadislerin yazılmasına karşı gösterilen tavırda sözlü kültürün etkisi olduğu söylenebilir.¹⁵ Hz. Peygamber’in hadisleri bizzat onun tarafından Kur’ân gibi yazdırılmamıştır. Hatta Hz. Peygamber, Kur’ân’ın iyice öğrenilmesi ve ona beşer sözünün karışmasını engellemek amacıyla Kur’ân dışında hadislerin yazılmasına izin vermemiştir. Onun üzerinde hassasiyetle durduğu nokta, sahâbenin tüm gayretlerini Kur’ân’ın muhafazası için sarf etmeleri idi.¹⁶ Sahâbe, Hz. Peygamber’in sohbetini takip eder ve öğrendiklerini orada olmayanlara naklederlerdi.¹⁷ Bazı sahâbilerin hadisleri unutmamak için yazmış olmaları bir vâkıa ise de, o dönemde hadislerin korunduğu en önemli kaynak ‘hafıza’dır.¹⁸ Kur’ân’da ve hadislerde yazı teşvik edilmesine rağmen şifâhî kültür geleneğinin bırakılabilmesi yaklaşık bir buçuk asır sürmüş, bir takım oluşumların ortaya çıkması ve hadis uydurmaları muhaddislerin bu konudaki yaklaşımlarını değiştirmiştir.¹⁹

Dillerin sözlü özelliği ve sözlü kültürle yazı arasındaki bazı farkların önemi son dönemlerde daha çok üzerinde durulan hususlardan olmuştur.²⁰ Zira toplumların kültürel yapısının anlaşılmasının büyük oranda sözlü kültüre dayalı ürünler sayesinde gerçekleştiği de bir unutulmamalıdır. Bu, hadis rivayetleri için de kısmen geçerli bir husustur.

2. Bir Bağlam Çeşidi Olarak ‘Kültürel Bağlam’

Bağlam, herhangi bir olguda olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü; bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, onun anlamını, değerini belirleyen, birim veya

¹³ العلم في الصدور لا بالسطور

¹⁴ Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Uyûnu’l-Ahbâr*, (Beyrut: Dârü’l- kütübi’l-ilmiyye, 1418), 2: 137.

¹⁵ M. Hanefi Palabıyık, “Cahiliye Dönemi ve İslam’ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 27; Erzurum 2007, 31-68, 67.

¹⁶ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Râmeurmizî el-Fârisî, *el-Muhaddisu’l-fâsıl beyne’r-râvi ve’l-vâî*, Thk. Muhammed Accac, 3. Baskı, (Beyrut: Dârü’l-fikr, 1404), 379-382; el-Hatib el-Bağdadî, *Takyîdu’l-ilim*, (Beyrut: İhyâu’s-Sünneti’n-nebeviyye, Trs.), 29-32; Muhammed Mustafa el-Azamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, trc. Hulusi Yavuz, (İstanbul: İz yayıncılık, 1993), 24.

¹⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’s-sahih*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa, (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1987), “İlim”, 27; Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünen*, (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Trs.), “Tıb”, 1; Komisyon, *Hadislerle İslam*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 1: 61.

¹⁸ Muhammed Ebu Zehv, *el-Hadis ve’l-Muhaddisûn*, (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-İslâmî, 1378), 49; Komisyon, *Hadislerle İslam*, 1: 62.

¹⁹ Bkz. Ahmet Yücel, “Kitâbet”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kitabet--hadis> (01.04.2019); M. Hanefi Palabıyık, “Cahiliye Dönemi ve İslam’ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 27; Erzurum 2007, 31-68, 67.

²⁰ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 17.

birimler bütünü şeklinde tanımlanmıştır.²¹ Bir göstergenin öteki öğelerle birlikte ve onlarla bütünleşerek bir kavramı yansıtmaktadır ki, göstergelerin bağlı bulunduğu, bu öğelerin oluşturduğu bütün, bağlamdır.²²

Bağlam, dilin ve metnin varlık kazandığı zemindir. Metin ile bağlam arasındaki bu ilişki, dolaylı muhatapın anlama ulaşabilmek için bilmesi gereken bir husustur. Bu sebeple dolaylı muhatapların, anlama ulaşabilmek için bağlamı da öğrenmeleri lazımdır. Buradaki dolaylı muhataptan maksat, metnin oluşmasına şahit olmayan; sonradan onu duyan veya okuyan kişidir.²³

Bağlamın hadisleri doğru kavramak adına önemli olduğu bilinmektedir. Bir hadisin, varsa sebep-i vürûdu, siyâk-sibâkı, vârid olduğu sosyal şartlar, tarihî ve kültürel ortam göz ardı edilerek anlaşılmasının çok zor olacağı veya asıl amacından çok farklı taraflara çekilebileceği de bir gerçektir.²⁴

Bağlamın çeşitleriyle beraber bilinmesinde yarar vardır. Bağlamın İç Bağlam ve Dış Bağlam şeklinde iki kısma ayrılması mümkündür. İç bağlam, Dilsel Bağlam, Konusal Bağlam, İşlevsel Bağlam ve Varoluşsal Bağlam alt başlıkları ile ele alınabilir. Dış Bağlam ise Zamansal Bağlam, Kültürel Bağlam, Sosyal Bağlam, Coğrafi Bağlam, Beşeri ve Psikolojik Bağlam ile Siyasi Bağlam şeklinde altı başlıkta incelenebilir. Böyle bir sınıflandırmanın bağlam gibi anlamayı doğrudan etkileyen bir kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı düşünülmektedir.²⁵

Bağlamı göz önünde bulunduran bir anlama için kültürel bağlamın tespiti de önemlidir. Bu durum hadisleri doğru anlama yolunda, onların ortaya çıktıkları kültürel şartların bilinmesinin faydalı olacağını göstermektedir. Zira insan içinde yaşadığı toplumun yerel özelliklerinden etkilenerek hayatını sürdürür.²⁶

3. Sözlü Kültürün Hadislere Etkisine Bazı Örnekler

Kültürlerin oluşmasında dinin rolü tartışılmaz. Bir milletin kabul ettiği dinden etkilenmemesi düşünülemez.²⁷ Kültür atmosferinin en önemli özelliği ferde zihniyet sunmasıdır. Fert, dilini kullanarak içinde yaşadığı kültür ile iletişim kurar. Çocukluğundan itibaren kültürün

²¹ TDK Türkçe Sözlük, (Ankara: TDK Yay., 2005), 180.

²² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, I-III, (Ankara: TDK Yay., 2007), III, 200.

²³ Düccane Cündioğlu, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, (İstanbul: Tibyan Yay., 1997), 17; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Nurullah Agitoğlu, *Hadis ve Bağlam*, (İstanbul: Kitabı Yay., 2015), 154.

²⁴ Nurullah Agitoğlu, “Hadiste Bağlam -Bağlamın Anlam Alanı, Çeşitleri ve Önemi-”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, cilt: XVIII, sayı: 1, s. 105-132, 129.

²⁵ Mustafa Yıldız, *Kur’ânı Anlamada Bağlamın Rolü*, <http://mmustafayildiz.blogspot.com/2012/12/kuran-anlamada-baglamn-rolu.html> Erişim tarihi: 31.03.2019; Geniş bilgi için bkz. Agitoğlu, *Hadis ve Bağlam*, 170 vd.

²⁶ Ejder Okumuş, “İslâm’ın Yerel Bağlamları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4(11), (69-100) Değerler Eğitimi Merkezi, s. 69-70; Agitoğlu, *Hadis ve Bağlam*, 179-180.

²⁷ Selman Başaran, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1994), 1.

bütün birikimini kendi kapasitesince anlamaya çalışır. Anlamadan sonra o kültürü anlamlandırmak için çaba sarf eder.²⁸

Kur'ân'ın, ilahi kaynaklı olmakla beraber, muhtevası açısından hitap ettiği toplumun beşeriliği, dili, kültürü ve düşünce tarzlarıyla şekillendiğini söylemek ne kadar mümkünse, Resûlullah'ın da (sas) aynı konularda kendi toplumunun dil ve kültür kodlarıyla konuştuğunu görmek de o kadar mümkündür. Hz. Peygamber, her ne kadar okuma-yazmayı teşvik etmiş, Kur'ân'ı yazıya geçirtmiş, sözlerinin yazılmasına –yerine göre- müsaade etmişse de içinde yaşadığı toplumun sözlü kültüre/geleneğe sahip olduğu bir gerçektir.²⁹

Dünyanın diğer tüm yerleri gibi Arap yarımadasındaki tüm Arapların, asr-ı saadette sözlü kültür içinde yaşadıkları ve hayat tarzlarının bu kültür içinde şekillendiği tarihen bilinen bir durumdur. Bu durumun o zamanın toplumlarında, okuma-yazma bilenlerin oranıyla bir ilgisi olmadığı gibi, okuma-yazmanın kullanılış oranıyla da alakası yoktur. Araplar arasında sözlü kültüre ait unsurlardan şiir, hitabet, emsâl, ensâb, eyyâm, ahhâr ve efsanelerin yaygın olarak yer alması bunun delilidir.³⁰

Günlük dil değil de genelde yüksek dil kullanan Hz. Peygamber'in, yazı dili değil de konuşma dilini tercih etmesi, fakat günlük dilden de tamamen soyutlanmaması dikkat çekmektedir.³¹

Hz. Peygamber'in (sas) içinde doğup büyüdüğü toplumda, sözün ne kadar güçlü olduğu bilinmektedir. İşte böyle bir ortamda O, Yüce Yaratıcının da yardımıyla konuştuğu dilin bütün inceliklerine vâkıf bir şekilde, insanlarla sözlü iletişime giriyordu. Kullandığı kelimeler son derece pürüzsüz ve kulağa hoş gelecek şekilde idi. O, açık, seçik ve anlaşılır bir dil kullanırdı. Nitekim Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in konuşmasının, her dinleyenin rahatlıkla anlayabileceği şekilde açık olduğuna vurgu yapmıştır.³²

Hz. Peygamber'in (sas), yaşadığı toplumun sözlü kültürüyle etkileşim içinde olduğunu gösteren bazı örnekler vermek uygun olacaktır.

1. Hz. Peygamber'in, Veda Haccı'nda hanımları taşıyan develeri süren Enceşe isimli Habeşli köleye söylediği söz örnek olarak verilebilir.

Enes b. Mâlik'in rivayetine göre Enceşe, develeri süratlice sürüp de üzerlerindeki hanımlar sarsılınca Resûlullah, "Enceşe! Kristallere dikkatli davran!" demiştir.³³

Bu hadiste, kadınlar incelik ve zerafette kristale teşbih edilmişlerdir. Sözlü kültürde kullanılan ve kadınları kristallere benzeten bu ifade Hz. Peygamber tarafından da kullanılmış

²⁸ İlhan Genç, "Sözlü ve Yazılı Kültürümüzde Kullanılan Din Kaynaklı Kalıplar", *VI. Dinî Yayınlar Kongresi -İslam, Sanat ve Estetik- (29-30 Kasım-01 Aralık 2013 / İstanbul)*, 2014, s. 301-340, 301.

²⁹ M. Hanefî Palabıyık, "Sözlü Tarih/Sözlü Gelenek ve Hadis Kitapları -Sahîh-i Müslim Örneği-", *İslâmî İlimler Dergisi*, 2008, cilt: III, sayı: 2, İslâm Tarihçiliği sayısı, 127-160, s. 128.

³⁰ Palabıyık, "Sözlü Tarih/Sözlü Gelenek ve Hadis Kitapları -Sahîh-i Müslim Örneği-", 128.

³¹ Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, 165-166.

³² Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, es-Sünen, Suriye, 1974, Edeb, 21; Mustafa, Canlı, Hz. Peygamber Örneğinde Sözlü ve Sözsüz İletişim, *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2008/2, cilt: VI, sayı: 15, s. 147-178, 152.

³³ Buhârî, "Edeb", 111.

olmaktadır. Ayrıca Resûlullah, bu süratten incinebileceklerini imâ suretiyle şaka yaparak belirtmiş olmaktadır.³⁴

2. Hadislerde sıkça zikredilen ve Araplara özgü bir yemin ifadesi olan ”والذي نفسي بيده” “Bu canı bu tende tutana yemin olsun ki”³⁵ tipik bir deyimsele ifadedir. Yeminin, sahibi nezdindeki önemini vurgulamak için kullanılan bu yemin kalıbı, “Bu can Allah’ın izniyle bu bedende durduğu sürece...” gibi bir anlam ifade etmekte ve yemin ile ifade edilecek hususun, yemin eden kişinin varlığına eşdeğer bir önemde olduğunu imâ etmektedir.³⁶

O günkü toplumun sözlü geleneğinde yabancıları bu yemin çeşidini Hz. Peygamber de birçok kez kullanmıştır.

3. Hz. Peygamber’in bazı durumlarda kullandığı رَغَمَ انْفَه (Burnu sürtülsün) ifadesi.

“Ebu Zer (ra) şöyle dedi: “Resûlullah ‘Bana Cebrâil gelerek, ümmetinden kim Allah’a her hangi bir şeyi ortak koşmadan ölürse cennete girer müjdesini verdi’ dedi.

Ben hayretle, zina etse ve hırsızlık yapsa da mı? diye sordum.

Resûlullah, ‘Evet, zina etse de hırsızlık yapsa da’ cevabını verdi.

Ben tekrar, zina etse de hırsızlık yapsa da mı? dedim.

Resûlullah, ‘Evet, zina etse de hırsızlık yapsa da’ cevabını verdi.

Resûlullah dördüncüsünde, ‘Ebu Zerr’in burnu toprakta sürtülse de cennete girecektir’ buyurdu.”³⁷

Anne ve babası yanında yaşlanıp da onlara hürmet ve ihsanda bulunmayan kimsenin durumunun ne derece vahim olduğunu anlatırken de Hz. Peygamber, “Burnu yere sürtülsün!” buyurur. Bu sitem dolu ifadeyi üç defa tekrarlar. Ashâb, “Yâ Resûlallah, kimdir o?” diye sorunca Hz. Peygamber, “Yanında annesi ile babasından biri yahut her ikisi ihtiyarlayıp da cennete giremeyen kişidir.”³⁸ açıklamasını yaparak cennete gitmeyi anne babanın hoşnutluğu ile ilişkilendirir.³⁹

Bu iki örnekte de görüldüğü üzere Hz. Peygamber, o günkü toplumun yabancıları olmadığı, kültürel olarak âşinâ olduğu bir deyimle rahatlıkla kullanmıştır. Bu durum onun, yaşadığı dönemde, toplumla “kültürel bağlam” ilişkisi içerisinde bulunduğunu göstermektedir.

4. “Sevdiğini ölçülü sev, belki bir gün düşmanın olabilir. Kızdığına da ölçülü kız, belki bir gün dostun olabilir.”⁴⁰ hadisi de bu konuda güzel bir örnektir.

Hukemâdan şöyle dedikleri nakledilmiştir:

³⁴ Yusuf Doğan, Hz. Peygamber ve Mizah, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, cilt: VIII, sayı: 2, s. 191-203, 198.

³⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 340.

³⁶ Komisyon, *Hadislerle İslam*, 7 Cilt, 1:107.

³⁷ Buhârî, “Tevhid”, 33.

³⁸ Müslim, “Birr”, 10.

³⁹ Komisyon, *Hadislerle İslam*, 4: 283.

⁴⁰ Tirmizî, “el-Birr ve’s-sıla”, 60.

حدثنا أبو كريب حدثنا سويد بن عمرو الكلبي عن حماد بن سملة عن أيوب عن محمد بن سيرين عن أبي هريرة أراه رفعه قال : أحب حبيبك هونا ما عسى أن يكون بغيضك يوما ما وأبغض بغيضك هونا ما عسى أن يكون حبيبك يوما ما

“Sevgin ölçüsüz olmasın, buğzun da yok edici olmasın”.⁴¹

Hz. Peygamber’in yukarıda zikredilen hadisinde geçen ifadelerin hukemânın kullandığı bu ifade ile paralellik arz ettiğini görmekteyiz.

5. Bir bedevi Hz. Peygamber’e gelerek Medine’ye hicret etmek için izin istedi. Buna cevaben: “Kendine yazık etme!”⁴² Hicret işi güç ve zordur. Senin zekât verecek kadar deven var mı?” buyurdu. Adam, var dedi. Hz. Peygamber: “O halde amelini denizaşırı ülkelerde yap, Allah Teâlâ senin amelinden hiçbir şeyi zayi etmez” buyurdu.⁴³

Hz. Peygamber, zamanında ölen biri için, ‘ne mutlu ona hastalanmadan öldü’, denilince (bunu diyene), yazık sana ويحك sen ne biliyorsun belki de hastalansaydı bu durumu onun günahlarına kefarete olacaktı, buyurmuştur.⁴⁴

Bu ifadenin geçtiği başka rivayetler de bulunmaktadır.⁴⁵

ويحك kelimesinin bazen yermek, bazen bir işe teşvik etmek ve bazen de övgü anlamında kullanıldığı belirtilmektedir. Genelde bir zamire muzaf olarak gelir. Bazen de Türkçedeki ünleme sırasında kaba “be” anlamında kullanıldığı da vakidir. Bu anlamıyla “Ayıp be!” şeklinde tercümesi mümkündür.⁴⁶

6. فض الله فاه ifadesi, Allah onun dişlerini dağıtsın, ağzını kapatsın, anlamlarına gelir. Bu ifade beddua için olduğu kadar güzel söz söyleyen birini övmek için de başına olumsuzluk edatı eklenerek kullanılmıştır. Hz. Peygamber, kendisini öven amcası Abbas için, ‘Söyle, Allah dişlerini dağıtmasın (ağızına sağlık) amcacığım’, demiştir.⁴⁷

Hz. Peygamber’in Nâbiğa el-Ca’dî’nin bir şiirini beğenerek ona لا يفضض الله فاك (Allah dişlerini dağıtmasın, Ağızına sağlık) dediği de kaydedilmiştir.⁴⁹

7. “Kadın, dört şeyi için nikâh edilir; malı, soyu, güzelliği ve dini; sen dindar olanını seç ki, (yoksa dara düşersin, sıkıntıya düşer kalırsın), evin bereket bulsun.”⁵⁰ Bu hadiste geçen تربت

⁴¹ Ebü’l-Fazl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecmau’l-emsâl*, 2 cilt, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut: Dârü’l-marife, ts., 2: 218. لَا يَكُنْ حُبًّا كَلْفًا وَلَا بُغْضًا تَلْفًا

⁴² ويحك

⁴³ Buhârî, “Zekât”, 36.

⁴⁴ Bkz. Mâlik b. Enes, *Muvatta*, I-III, Tahk. Takıyyüddin en-Nedvî, (Dımaşk: Dârü’l-kalem, 1991), “el-Ayn” 3; hadis no: 1685, 3468.

⁴⁵ Örneğin bkz. Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiü’s-sahih*, I-V, Tahk. Muahmmmed Fuad Abdalbaki, (Beyrut: Dârü ihyâi’t-türâsi’l-Arabî, Trs.), “Salâtü’l-müsafirîn”, 249; Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünen*, I-IV, (Beyrut Dârü’l-kitâbi’l-Arabî, Trs.), “Diyât”, 7.

⁴⁶ M. Faruk Toprak, “Klasik Arapça’da Kullanılan Bellibaşlı Dua, Beddua ve Temenniler”, *EKEV Akademik Dergisi - Sosyal Bilimler* -, 2000, cilt: II, sayı: 2, s. 123-152, 147-148.

⁴⁷ قل لا يفضض الله فاك يا عمي

⁴⁸ Mesudî, Ebü’l-Hasen Ali b. el-Hüseyn, *Mürûcu’z-zeheb ve me’adinü’l-cevher*, Tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, (Beyrut: Dârü’l-fikr, 1973), I-IV, II, 130; Toprak, “Klasik Arapça’da Kullanılan Bellibaşlı Dua, Beddua ve Temenniler”, 138.

⁴⁹ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Kitâbu’ş-şi’r ve’ş-şuarâ (Tabakâtü’ş-şuarâ)*, (Leiden: Brill Yay., 1902), 159; Toprak, “Klasik Arapça’da Kullanılan Bellibaşlı Dua, Beddua ve Temenniler”, 138.

⁵⁰ Buhârî, “Nikah”, 15.

يَاكَ ifadesi bazen beddua olarak kullanıldığı gibi, kimi zaman da uyarı şeklinde öğüt verme maksadıyla kullanılır. Sen dindar olanı seç, yoksa dara düşersin anlamı gibi.⁵¹

8. ابعده الله انه كان يبغض قريشا Allah onu yok etsin, zira o Kureyş'i sevmezdi.⁵²

ابعدك الله فو الله ماتركت نفسك وما انت بمطيع رسول الله Allah seni yok etsin, And olsun Allah'a, nefesine uydun, Resulullah'a itaat etmedin.⁵³ Hz. Peygamber'in emrini yerine getirmeyen biri kendi kendine bu bedduayı yapmıştır.⁵⁴

9. شاهت الوجوه Çirkin olasıca yüzler. Hz. Peygamber Bedir savaşı başlamadan evvel bir avuç çakıl taşı almış ve bu ifadeyi kullanarak onlara üfürmüştür.⁵⁵

10. Hz. Peygamber torunu Hz. Hasan'a لعن luka' "yaramaz, haylaz" diye seslenirdi.⁵⁶ Hatta çocukların yaramazlığı konusunda, bu durumun, onların büyüdüklerinde çok akıllı olacaklarına işaret ettiğini de beyan etmiştir.

SONUÇ

Sözlü kültürün yaygın olduğu toplumlarda bilginin korunması ve nakledilmesi büyük oranda hafıza ile sağlanmıştır. Günümüzde kayıt için yazıya verilen önemin benzeri sözlü geleneklerde hafızaya verilmiştir. Sözlü gelenekle yoğrulmuş Arap toplumu çeşitli sosyal olayları, önemli günleri ve aralarında yaptıkları savaşları tafsilatlı bir şekilde ezberleyip birbirlerine nakledebilmekteydiler.

Kur'an'ın, muhtevası açısından hitap ettiği toplumun beşeriliği, dili, kültürü ve düşünce tarzlarıyla şekillendiğini söylemek ne kadar mümkünse, Hz. Peygamber'in de aynı konularda kendi toplumunun dil ve kültür kodlarıyla konuştuğunu söylemek mümkündür. O her ne kadar okuma-yazmayı teşvik etmiş, Kur'an'ı yazıya geçirtmiş, sözlerinin yazılmasına –kısmen- müsaade etmişse de içinde yaşadığı toplumun sözlü kültüre/geleneğe sahip olduğu bir gerçektir

Çalışmamızda ele alınan örnekler de gösteriyor ki Hz. Peygamber yaşadığı toplumun kültürü ve özellikle sözlü kültürü ile karşılıklı bir etkileşim içinde olmuştur. Allah Resulü o toplumu, peygamberlik misyonu gereği doğal olarak değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Yanlış olan âdet ve uygulamaları düzeltme yoluna gitmiş; yerine doğru ve güzel şeyleri ikame etmiştir. Ancak uygun ve yararlı bulduğu uygulamaların da devam etmesini sağlamıştır. Bu anlamda Hz. Peygamber, doğal olarak, sözlü kültürün etkisinde kalmıştır. Bazı sözlerinde o toplumun ve o günkü sözlü kültürün bazı ifade ve deyimlerini kullanmıştır.

⁵¹ Toprak, "Klasik Arapça'da Kullanılan Bellibaşlı Dua, Beddua ve Temenniler", 130.

⁵² Ya'kübî, Ahmed b. Ebî Ya'küb, *Târîhu'l-Ya'kübî*, I-II, (Beyrut: Dâr Sâdır, Trs.), II, 63.

⁵³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (Beyrut: 1985), IV, 23.

⁵⁴ İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1971), 411; Toprak, "Klasik Arapça'da Kullanılan Bellibaşlı Dua, Beddua ve Temenniler", 125.

⁵⁵ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-II, Tahk. Taha Abdurrauf Sa'd, (Kahire: Şirketu't-tabâati'l-fenniyyetil'l-muttahide, Trs.), II, 196; Toprak, "Klasik Arapça'da Kullanılan Bellibaşlı Dua, Beddua ve Temenniler", 135.

⁵⁶ Buhârî, "Libas", 58.

KAYNAKLAR

- Agitoğlu, Nurullah. “Hadiste Bağlam -Bağlamın Anlam Alanı, Çeşitleri ve Önemi-”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, cilt: XVIII, sayı: 1, 105-132.
- Agitoğlu, Nurullah. *Hadis ve Bağlam*. İstanbul: Kitabı Yay., 2015.
- Ağırman, Cemal. “Hadis Edebiyatının İntikal Safhaları ve Kitabet Meselesi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 1, Sivas 2001, 155-167.
- Aksan Doğan. *Anlambilim*. Ankara: Engin Yay., 2005.
- Aksan Doğan. *Her Yönüyle Dil*. I-III, Ankara: TDK Yay., 2007.
- Alûsî Mahmud Şükrü. *Buluğu'l- ereb fi ma'rifeti ahvali'l- 'arab*, thk. Muhammed Behcet el-Eserî, 2. baskı, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, ts.
- Azamî, Muhammed Mustafa. *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, trc. Hulisi Yavuz, İstanbul: İz yayıncılık, 1993.
- Başaran, Selman. *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1994.
- Buharî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahih*. thk. Mustafa Dîb el-Buğa, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1987.
- Cahız, Ebu Osman Amr b. Bahr . *el-Beyân ve't-Tebyin*. Beyrut: Mektebetu Hilal, 1423.
- Canlı, Mustafa. Hz. Peygamber Örneğinde Sözlü ve Sözsüz İletişim. *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2008/2, cilt: VI, sayı: 15, 147-178.
- Cündioğlu, Düccane. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*. İstanbul: Tibyan Yay., 1997.
- Dârimî, Ebu Muhammed. *Sünen*. Thk. Fevâz Ahmed ve Halid es-Sab', Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İfav Yay., 2011.
- Doğan, Yusuf. “Hz. Peygamber ve Mizah”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, cilt: VIII, sayı: 2, 191-203.
- Ebû Dâvûd es-Sicistanî. *Sünen*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- Ebu Zehv Muhammed. *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 1378.
- Efendioğlu, Mehmet. “Tedvin”. *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011. 40: 267-269.
- Ejder Okumuş, “İslâm'ın Yerel Bağlamları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4(11), (69-100)
- Genç İlhan. “Sözlü ve Yazılı Kültürümüzde Kullanılan Din Kaynaklı Kalıplar”. *VI. Dinî Yayınlar Kongresi -İslam, Sanat ve Estetik- (29-30 Kasım-01 Aralık 2013 / İstanbul)*, 2014, s. 301-340.
- Gezer, Süleyman. “Sözlü ve Yazılı Kültür Ayırımında Kur'ân”. *İslami İlimler Dergisi*, Yıl: 3 Sayı 2 Güz (2008), 229-249.

TİDSAD

- Görmez Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. TDV Yay., Ankara: TDV Yay., 2000.
- Hadirî, Muhammed Rıza. “el-Hatîb el-Bağdâdî beyne’ş-şifâhiyyeti ve’l-kitâbiyyeti min hılâli kitâbihi “Takyîdü’l-ilm”. *Mecelletü Câmîati Dimaşk*, c. 29 Sayı: 3-4 (2013), 99-121.
- Hatib el-Bağdadî, *Takyîdu’l-ilm*, Beyrut: İhyâu’s-Sunneti’n-nebeviyye, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik. *es-Sîretü’n-Nebeviyye*. I-II, Tahk. Taha Abdurrauf Sa’d, Kahire: Şirketu’t-tabâati’l-fenniyyetil’l-muttahide, ts.
- İbn Kesîr, Ebû’l-Fida İsmail b. Ömer. *es-Sîretü’n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1971.
- İbn Kuteybe Abdullah b. Müslim. *Uyûnu’l-Ahbâr*. Beyrut: Dâru kutubi’l-İlmiyye, 1418.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Kitâbu’ş-şî’r ve’ş-şuarâ (Tabakâtü’ş-şuarâ)*. Leiden: Brill Yay., 1902.
- Komisyon. *Hadislerle İslam*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Mâlik b. Enes. *Muvatta*. I-III, Tahk. Takıyyüddin en-Nedvî, Dimaşk: Dâru’l-kalem, 1991.
- Mesudî, Ebû’l-Hasen Ali b. el-Hüseyin. *Mürûcu’z-zeheb ve me’adinü’l-cevher*. Tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut: Dâru’l-fikr, 1973.
- Meydânî Ebû’l-Fazl Ahmed b. Muhammed. *Mecmau’l-emsâl*. 2 cilt, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut: Dâru’l-marife, ts.
- Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiü’s-sahîh*. I-V, Tahk. Muahmmmed Fuad Abdalbaki, Beyrut: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-Arabî, ts.
- Okumuş, Ejder. “İslâm’ın Yerel Bağlamları”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4(11), (69-100) Değerler Eğitimi Merkezi, s. 69-70.
- Ong Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür -Sözün Teknolojileşmesi-*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yay., 2018.
- Palabıyık, M. Hanefî. “Cahiliye Dönemi ve İslam’ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 27; Erzurum 2007, 31-68.
- Palabıyık, M. Hanefî. “Sözlü Tarih/Sözlü Gelenek ve Hadis Kitapları -Sahîh-i Müslim Örneği-”. *İslâmî İlimler Dergisi*, 2008, cilt: III, sayı: 2, İslâm Tarihçiliği sayısı, 127-160.
- Polat, Salahattin. "Kıraat". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiraat--hadis> (01.04.2019).
- Râmhurmi el-Fârisî, *el-Muhaddisu’l-fâsil beyne’r-râvi ve’l-vâî*, Thk. Muhammed Accac, 3. Baskı, (Beyrut: Dâru’l-fikr, 1404.
- Shin, Shung J.; Morgeson, Frederick P.; Campion, Michael A., "What you do depends on where you are: understanding how domestic and expatriate work requirements depend upon the cultural context". *Journal of International Business Studies* | January 1, 2007.

Tatar, Burhanettin. *Hermenötik*. İstanbul: İnsan Yay., 2004.

TDK Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara 2005.

Toprak, M. Faruk. “Klasik Arapça’da Kullanılan Bellibaşlı Dua, Beddua ve Temenniler”. *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, 2000, cilt: II, sayı: 2, s. 123-152.

Ya’kûbî, Ahmed b. Ebî Ya’kûb. *Târîhu’l-Ya’kûbî*. I-II, Beyrut: Dâr Sâdır, ts.

Yıldız Mustafa. *Kur’ânı Anlamada Bağlamın Rolü*. <http://mmustafayildiz.blogspot.com/2012/12/kuran-anlamada-baglamn-rolu.html> Erişim tarihi: 31.03.2019.

Yücel Ahmet. “Temel İslam İlimlerinin Ortaya Çıkışı ve Birbirleriyle İlişkileri (Rivâyet Dönemi-İlk Üç Asır)”, *İslami İlimlerde Metodoloji/usul* –V, İstanbul, 2014, 207

Yücel, Ahmet. “Kitâbet”. TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kitabet--hadis> (01.04.2019).